

Hensyn til hønehauk og storfugl

Skogeiersamvirkets rutiner for å ta hensyn til hønehauk og storfugl. Dokumentet er godkjent av skogeierforeningene etter høring i januar 2003.

Hønehauk

Status

Hønehauken står oppført som sårbar (V) art i Nasjonal rødliste for truede arter i Norge, utgave 1998 ⁽¹⁾. Betegnelsen sårbar (V) forteller om sterk tilbakegang med fare for å bli direkte truet om negative faktorer fortsetter å virke. I Nasjonal rødliste, utgave 1996, hadde arten status som sjelden (R), som er noe mindre truet enn sårbar ⁽¹⁾. Det er godt dokumentert at hønehauk har gått tilbake i antall i Norge, Sverige og Finland de siste 50 år. Det er av flere forskere også pekt på at hønehauken i første halvdel av nittenhundretallet hadde svært gunstige forhold som følge av en skogtilstand med glissen halvgammel skog på store arealer og rikelig tilgang på næring fordi mår og rev hadde lave bestander som følge av omfattende jakt. Følgene av lite mår og rev var mye ekorn og skogshøns som igjen ga gunstige næringsforhold for hønehauken. Det finnes ingen dokumentasjon på hvor stor hønehaukbestanden var før tiden med plukkhogst og omfattende jakt på mår og rev. Hønehauken er ikke oppført i siste utgave (2000) av den svenske rødlisten ⁽²⁾. Den var oppført i 1996 utgaven av listen, men tatt ut etter en grundig vurdering i forhold til nye internasjonale kriterier for vurdering av truethet ⁽²⁾.

Forholdene for hønehauk i barskog i Norge og Sverige er i utgangspunktet relativt like. Tall fra landskogtakseringene ^(3 og 4) i de to landene viser at det i dag er noe forskjellig skogtilstand som følge av bruk. Ut i fra tallene er det i Norge relativt noe mer eldre skog og noe mer glissen skog sammenlignet med Sverige. Der er skogen i gjennomsnitt noe yngre og har noe større kubikkmasse pr dekar, det indikerer tettere skog. Næringstilgangen for arten er sannsynlig vis svært lik i barskog i begge land.

Hvilke krav har den til levested?

Det er anslått av lokale ornitologer at det samlet maksimalt er ca 2000 hønehaukpar i Norge. ⁽⁵⁾ Hønehauken er utbredt i skog over hele landet. Den jakter føde i alle typer skog som har en struktur som gjør at den kan fange bytte med sin jaktteknikk, som er basert på rask flukt mellom trærnes kroner og stammer for å overraske bytte. Det er med stor sannsynlighet tilgangen på næring som er den viktigste begrensningen på dagens utbredelse. Det bekreftes også ved at mange par lever i og bruker kulturlandskapet hvor de jakter kråke og ringdue som har økt i antall i senere tid.

Gunstige reirbiotoper finnes helst i eldre halvglissen barskog på middels og høg bonitet. I hekkeområdet kan det være inn til 3 reir som paret veksler på å bruke fra år til år. Den synes å tåle flatehogst inn til ca 50 meter fra reirtreet. Den er sårbar for forstyrrelse i hekketiden.

Samlet areal reirbiotoper

Antar en at det er ca 2000 hekkende hønsehaukpar i Norge og at hvert par i gjennomsnitt har 2,5 reir, gir det til sammen ca 5000 reirbiotoper. Hvis hver reirbiotop er på ca 8 dekar, bruker de til sammen ca 40.000 dekar. Det utgjør ca 0,1 % av produktiv skog eldre enn 60 år.

Ornitologenes råd

Ornitologene anbefaler som de viktigste tiltakene å sikre alle reirbiotoper, unngå forstyrrelse i hekketiden og på sikt bevare eller øke andelen skog med struktur som gjør at hønsehauken kan jakte effektivt.

Norsk ornitologisk forening oppfordrer på lederplass i tidsskriftet Vår fuglefauna nr 3. 2002 til at en lokalt bør etablere et samarbeid mellom skogeiere og ornitologer for å få en best mulig forvaltning av hønsehauken.

Skogeiernes ansvar

Etter skogloven er det den enkelte skogeier som har ansvar for forvaltning av hønsehauken på sin eiendom. Det vil ikke si det samme som at en ikke kan hogge der den har reirbiotopen. Men siden arten er oppført som sårbar på den nasjonale rødlisten skal det utvises forsiktighet og om nødvendig skal en avstå fra hogst så lenge reirbiotopen er i aktiv bruk.

Skogeiersamvirket inviterer til samarbeid

De regionale skogeierforeningene inviterer til samarbeid med lokale ornitologiske foreninger. Vi ønsker rutiner som gjør at lokal skogbruksleder informeres om alle eldre kjente reirbiotoper og alle nye som oppdages. Videre at lokale ornitologer kan bistå med råd om forvaltning ut i fra lokale forhold.

Direktoratet for naturforvaltning har i brev bekreftet at skogeierforeninger skal få tilgang til oppdaterte opplysninger fra viltkartet. Dessverre har mange av de eldre opplysningene om reirplassering dårlig nøyaktighet. Det forutsettes at alle nye opplysninger skogeierforeningene skal motta om reirplassering stedfestes med stor nøyaktighet, slik at det blir praktisk å forholde seg til dem.

Effekter av Levende Skog standardene (6)

Flere av standardene har positiv effekt i forhold til forvaltning av hønsehaukens leveområder. Det gjelder i første rekke følgende standarder:

- Arbeidskraft og kompetanse. Avsnittet *kunnskap* sørger for at den kunnskapen skogeier har om kjente miljøverdier er en del av beslutningsgrunnlaget ved planlegging og utføring av hogst og skogbehandling.
- Landskapsplanlegging. Enkeltteiger større enn 10.000 dekar vil gjennom standarden få en helhetlig landskapsøkologisk tilnærming til forvaltning av hønsehauk. Dette omfatter f. eks. hensyn til reirbiotoper og gammelskogandel i teigen.
- Hogstformer. Valg av hogstform skal tilpasses forholdene på stedet bl.a. slik at områdets miljøkvaliteter bevares. Økt bruk av lukket hogstform der skogen er sjiktet vil bidra til bevaring av skog med en struktur som er gunstig for hønsehauk.

Tiltak som inngår i skogeierforeningenes miljøsertifisering

Tiltakene under legges til grunn for intern og ekstern kvalitetskontroll etter ISO 14001.

- På lokalt nivå (skogbruksleder) sjekke status for hønehauk på kommunale viltkart, med sikte på å innarbeide hensyn der det kan være aktuelt at skogeierforeningen utfører hogstoppdrag.
- Opprette rutiner for å sikre at informasjon om hønehaukreir mottatt fra lokal ornitologisk forening eller lokale ressurspersoner blir lagt til grunn der det kan være aktuelt at skogeierforeningen utfører hogstoppdrag.
- Som generelle retningslinjer for hogst i nærheten av reirtrær gjelder:
 - ikke bruk av flatehogst og frøtrestillingshogst nærmere enn 50 meter.
 - reirtre med omkringliggende skog skal ikke bli stående som ”øy” i landskapet etter hogst
 - det skal ikke være hogstaktivitet nærmere reiret enn 200 meter i perioden 1. mars til 1. juni
 - reirtre betraktes som i bruk inn til 5 år etter siste hekking
 - der skogeier og lokal ornitologisk forening er enige om annen avgrensning eller skjøtsel gjelder den

Litteratur:

- (1) Nasjonal rødliste for truede arter i Norge 1998. DN-rapport 1999-3.
- (2) Rødlistede arter i Sverige 2000. ArtDatabanken SLU, Uppsala.
- (3) Skogsdata 2001. Sveriges officiella statistik, SLU, Umeå.
- (4) Skog 2000. Landsskogtakseringen, NIJOS.
- (5) Norsk Ornitologisk Forening. Status hønehauk 2000. Pappert under publisering.
- (6) Levende Skog. Rapport 11 Sluttrapport fra Delprosjekt 2

Storfugl

Status

Storfugl betraktes som hensynskrevende i forhold til skogbruk. Arten er ikke oppført i nasjonal rødliste verken i Norge eller Sverige. Det er dokumentert at bestanden av storfugl har gått tilbake i Skandinavia fra slutten av 1960 tallet, og at det mest sannsynlig har sammenheng med effekter av bestandsskogbruket. Denne effekten er trolig en kombinasjon av både direkte og indirekte påvirkning. Direkte ved at flatehogst fører til oppsplitting av skogen, noe som fører til dårligere næringstilgang og skjulmuligheter for storfugl og gode jaktforhold for rovvilt som mår og rev. Indirekte ved at flateskogbruket har medført stor økning i elgstammen. Det har ført til nærmest en kjedereaksjon som til slutt er negativ for storfuglen. Mye elg gir mye slakteavfall og fallvilt som igjen har ført til at rovvilt som mår, rev og kråkefugler har økt i antall som følge av mye og jevn tilgang på mat. Til slutt i kjedereaksjonen fører dette til at det er stort rovvilttrykk på egg- og kyllingstadiet for storfugl. Nedgang i revebestanden på 1980-tallet, som følge av skabb, samtidig som antall storfugl økte noe i samme perioden, viser også noe av denne sammenhengen ⁽¹⁾.

Storfugl er en viktig jaktbar art. De senere årene er det skutt ca 10.000 stk. hver år ⁽¹⁾. Populasjonen svinger normalt i antall fra år til år. Hekkebestanden ble på begynnelsen av 1990-tallet anslått til mellom 100.000 og 200.000 fugler ⁽²⁾. Det finnes ingen oversikt over antall tiurleiker i landet, men tar en utgangspunkt i laveste anslag for hekkebestanden og legger til grunn at det til en leik i gjennomsnitt er knyttet ca 10 fugler (sum tiur og røy) så finnes det ca 10.000 tiurleiker. Tiurleikene ligger med innbyrdes avstand på ca to kilometer eller noe kortere under gunstige forhold. Teoretisk vurdert, uti fra produktive skogareal på ca 74 mill. dekar og store arealer med uproduktiv skog som storfuglen kan bruke, er det plass til minst ca 20.000 tiurleiker i landet. Dagens skogtilstand ⁽³⁾, hvor drøye 50 % av skogen er i hogstklasse 4 og 5 pluss arealer med uproduktiv skog, indikerer også at så mange som ca 10.000 tiurleiker kan være i bruk. Det vil si at det i gjennomsnitt for landet er ca 10.000 dekar skog (produktiv og uproduktiv) bak hver leik.

En tiurleik er erfaringsmessig ca 40 dekar stor. Med ca 10.000 tiurleiker utgjør samlet skogareal innenfor tiurleikene ca 400.000 dekar. Det utgjør ca 1,0 % av produktiv skog eldre enn 60 år.

Hvilke krav har den til levested? ⁽⁴⁾

Storfuglen er en utpreget sesongflytter innen relativt korte avstander. Forenklet kan det sies at den bruker fattige furudominerte skogtyper om vinteren og rike grandominerte skogtyper om sommeren og høsten. Tiur, røy alene og røy med kyllinger bruker igjen forskjellige skogtyper innenfor sesongene. De viktigste habitatene kan summeres til:

- Sumpskog med struktur og kvaliteter som gjør at røy og kyllinger finner næring (insekter og bærlyng) og skjul vår og sommer.
- Dagområder for tiuren inntil tiurleiken. Her synes det som om struktur og minimum størrelse har vesentlig betydning for hvor mange tiurer som finnes på leiken. Små hogstflater inn til 10 dekar og minimum 50 % eldre, ikke for tett, skog innen en radius på 1 kilometer rundt leiken oppfattes av tiuren som sammenhengende eldre skog. Ved mindre enn 25 % eldre skog innenfor et slikt område vil tiuren etter hvert forsvinne fra området.
- Selve tiurleiken. Her er kravet til struktur viktigere enn at det skal være gammel skog. Minimum og maksimum antall trær og meter sikt er avgjørende for kvaliteten. For eksempel kan glissen eller tynnet hogstklasse 3 ha slike kvaliteter.

Viltforvaltningens råd

Oppsummering av viltforvaltningens råd (norske og svenske) ^(4 og 5) for å sikre gode leveområder for storfuglen er følgende i prioritert rekkefølge:

- Sikre kvalitet og struktur i alle typer av sumpskoger. Det vil si at de bør bevares urørt eller bare hogges forsiktig så en til en hver tid har kontinuitet i kronesjiktet.
- Bevar eller etabler minimum 30 % eldre skog eller skog med en struktur som er attraktiv for tiuren i dagområdet inn til tiurleiken (radius ca 1 kilometer).
- Bevar attraktive tiurleiker eller gjennomfør hogst eller tynning slik at leiken kan bli attraktiv. Ved eventuell hogst må en fokusere på tetthet mellom trærne og sikt i busksjiktet.
- Bevar eller skjøtt områder med beitefurer slik at de opprettholdes med gode skjulmuligheter.

Skogeiernes ansvar

Etter skogloven er det den enkelte skogeier som har ansvar for forvaltning av ulike livsmiljøer for storfugl på sin eiendom.

Mer enn halvparten av det produktive skogarealet i landet har eldre skog med en struktur som er gunstig for storfugl. Familieskogbruket som representerer ca 70 % skogarealet har gode forutsetninger for å ta vare på eller legge til rette forholdene for storfugl.

Effekter av Levende Skog standardene

Flere av standardene har positiv effekt i forhold til forvaltning av storfuglens leveområder. Det gjelder i første rekke følgende standarder:

- Arbeidskraft og kompetanse. Avsnittet *kunnskap* sørger for at den kunnskapen skogeier har om kjente miljøverdier er en del av beslutningsgrunnlaget ved planlegging og utføring av hogst og skogbehandling.
- Landskapsplanlegging. Enkeltteiger større enn 10.000 dekar vil ha en helhetlig landskapsøkologisk tilnærming til forvaltning av storfugl. Det omfatter f. eks. hensyn til sumpskog, areal med eldre skog i dagområdene inn til tiurleikene, skogstruktur på tiurleiken og gode skjulmuligheter i attraktive beiteområder.
- Hogstformer. Valg av hogstform skal tilpasses forholdene på stedet bl.a. slik at områdets miljøkvaliteter bevares. Økt bruk av lukket hogstform vil bidra til skog med en struktur som er gunstig for storfugl og trolig mindre gunstig for rev.
- Myr og sumpskog. Det skal ikke nygrøftes myr og sumpskog som er viktige for det biologiske mangfoldet og det skal bare brukes lukket hogstform. Dette er kanskje det aller viktigste tiltaket for å sikre storfuglens leveområde.
- Fjellskog. Fjellskogen skal forvaltes slik at den opprettholder kvaliteter som sikrer gode levesteder for bl.a. storfugl.
- Vannbeskyttelse. Standarden skal sikre at en i størst mulig grad opprettholder et stabilt skogmiljø i kantsoner til vassdrag. Tiltaket bidrar bl.a. til å sikre gode områder for blåbær, som igjen er viktig for storfuglen.

Tiltak som inngår i skogeierforeningenes miljøsertifisering

Tiltakene under legges til grunn for intern og ekstern kvalitetskontroll etter ISO 14001.

- På lokalt nivå (skogbruksleder) sjekke status for tiurleiker på kommunale viltkart, med sikte på innarbeide hensyn der det kan være aktuelt at skogeierforeningen utfører hogstoppdrag.
- Opprette rutiner for å sikre at informasjon om tiurleiker mottatt fra lokal ressurspersoner blir del av grunnlaget for planlegging og gjennomføring av hogst der det kan være aktuelt at skogeierforeningen utfører hogstoppdrag.

- Som generelle retningslinjer for eventuell hogst i leikområder gjelder:
 - Etter hogst skal det i gjennomsnitt stå minst 40 trær pr dekar og eventuell sjikting være beholdt.
 - Det kan være variasjon i tettheten mellom trærne og noen åpninger inn til to dekar kan forekomme.
 - Det skal tilstrebes at sikten ca. en meter over bakken ikke er mer enn 70 meter.
 - Det skal spares minst et grokvistet tre pr dekar, om slike finnes (livsløpstrær).

Litteratur:

- (1) Statistisk sentralbyrå. Jaktstatistikk 2001-2002.
- (2) Norsk Ornitologisk Forening. Norsk fugleatlas 1994
- (3) Skog 2000. Landsskogtakseringen, NIJOS.
- (4) Landskapsøkologi i boreal skog. Norskog-rapport nr 2002-1
- (5) Svensk Jakt nr 8 2002. Ryktet om tjäderns död är betydligt överdrivet